

I N T E R V J U

JOŽE FAGANEL

– Najprej me zanima, zakaj se človek odloči, da bo postal jezikoslovec. Kaj pričakuje v zameno od jezika? In zakaj se raje ne odloči kar za literaturo?

Sprašujete me, tako čutim, ali kot besedni umetnik, ki s sočutjem zre na jezikoslovca, ali pa morda kot zdravnik, ki v stanovski solidarnosti s svojimi praviloma starejšimi kolegi ne prenaša preveč dobro pripomb jezikoslovcev na svoj račun. Zato bom skušal tudi iz podobnega miselnega ozračja odgovoriti (čeprav nisem pisatelj, se pa z umetniškim ustvarjanjem vendarle ukvarjam, in čeprav nisem zdravnik, a tudi na medicinskem področju publiciram, in čeprav nisem jezikoslovec, a pri ukvarjanju z jezikom skušam tudi jezikoslovno misliti – morda ne vselej šolsko...).

Z refleksijo za nazaj ugotavljam, da sem glede študija izbiral med več možnostmi. Medicino sem zavrgel iz banalnega razloga (ker so se pred mano v družini že trije posvetili zdravilstvu in se mi je zdelo, da bi bil četrti v tej družbi odveč). Študij dramske igre sem kljub veselju in Verovškovim genom v sebi odmisлил zaradi kronične bolezni. Slavistiko sem šel študirat (kolikokrat sem se že spraševal o tem) morda zato, ker sem že od 3. razreda osnovne šole pisal kritike radijskih iger in z njimi mučil edinega bralca – svojo učiteljico, ki sem ji hvaležen, da me ni zavrnila. Tako me je nek živ interes za literaturo, posebej za gledališče, usmeril v odločitve, da vpišem slovenščino in ob njej kot privatni študent še teologijo.

Interes za literaturo je bil očiten, za jezikoslovje pa malo manj (kar obžalujem zlasti, če sem na koga negativno vplival, kakor sem nekoč bral v enem od habilitacijskih poročil o sebi). Nato me je praktično življenje, zlasti zaradi lektoriranja, usmerilo v jezikoslovje, že kmalu tudi na področje strokovnega in znanstvenega jezika; zdravniki, ki so me zdravili, so mi izročali v lekturo svoje članke, znanci ekonomisti kakšen doktorat itd.

Takrat se je, menda leta 1968, vnela tudi polemika med prof. Toporišičem in Medicinskimi razgledi; medicinci so mu poslali Razgled v jezikovno oceno, Toporišič pa jih je v nasprotju z njihovimi pričakovanji raztrgal. Jaz sem bil v tej kar znameniti polemiki kot bruc le kurir, a sem moral tolažiti brata Janeza, ki se je jezil na Toporišiča, profesor pa se je jezil nad domišljjavami zdravniki; takrat sem se začel zanimati za medicinski strokovni jezik in bil priča zgražanju takratnih študentov (zdaj uglednih profesorjev – zdravnikov Lokarja, Darovca, Stanovnika) nad Toporišičevimi predlogi slovenjenja medicinskih izrazov. Meni so se predlogi zdeli v redu, brat mi je pa potem razložil, kako so skregani z biološko stvarnostjo.

Dojel sem, da je strokovni izraz samo znak za neko stvar in da je novoustvarjena domača jezikovna vzporednica, nastala s prevajanjem latinske, lahko zadetek mimo (tudi v splošnem jeziku mrgoli takih besed, ki bi zbudile posmeh, če bi jih dobesedno prevedli v kak tuj jezik).

– Ampak zakaj ne literatura, ki je Himalaja jezika?

»Imate prav«, bi rekel eden od sedanjih predsednikov, le da jezikoslovje sega predvsem v globino jezika... Do jezikoslovja sem vendarle prišel prek študija literature in poglabljanja vanjo. Jezikoslovne predmete sem doživljal najprej kot nujno zlo ali celo kot travmo (danes vem kot visokošolski pedagog, da sem tudi na tej ravni dolžan študente pozitivno motivirati za stroko). Od jezikoslovnih predmetov so me (in nas) fascinirala predvsem predavanja prof. Bezlaja, ki je znal jezikoslovje začiniti s kakšnim dražljivim zgledom in nas prek njih pridobil vsaj za filozofsko razmišljanje o razsežnostih jezikovnega razvoja. Ta predavanja so mi tudi še ves

čas mojega kasnejšega dela izjemno koristila, ker so motrenju jezika odpirala globlje razsežnosti.

- ... torej odpira preučevanje jezika kot takega dimenzije, ki jih literatura ne vsebuje, na nekem drugem koncu odpira celo vrata v razumevanje sveta in človeškega fenomena v njem?

Literat se usmerja v iskanje ustreznega pomena, smisla, občutkov, čustev (nekateri celo »izgubljenega časa«), jezikoslovec pa je ali nekakšen patolog, ki z biopsijo pri živem organizmu pretanjeno odkriva, zakaj je do nekega pojava, lahko tudi negativnega, prišlo, ali le obducent, ki z žago in skalpelom (brez škode za objekt raziskave) mesari truplo. Oprostili mi boste, če si tudi kakega literata prav dobro predstavljam v obducirnici.

Danes vem, da so razmerja vzajemna: literatura omogoča globlji dostop v ugotavljanje zakonitosti jezika, hkrati pa tudi globlji vpogled v jezik ponuja nove možnosti literaturi. Da ne govorimo o ustvarjalnosti, fantaziji in izvirnosti, po čemer kakšen Karel Oštr (jezikoslovec) morda presega opazen del naših pesnikov.

- Sedanje stanje jezika je torej končna posledica ogromnega števila dogodkov, zgodovine. Jezikoslovje torej z obdukcijo ugotavlja dejstva za nazaj. Odkriva jezikovo zgodovino?

Pa ne le zgodovine; z ugotavljanjem zakonitosti jezika je mogoče ugotoviti marsikaj tudi vnaprej, projicirati zakonitosti in s tem ugotavljati, kateri pojav je v določenem jeziku razvojno običajen in potemtakem naraven (jezikoslovni romantiki bi rekli »v duhu jezika«), kaj pa je umetno, nenaravno in tuje. Ti jezikoslovci imajo perspektivo v primerjavi z represivnimi jezikoslovci, ki hočejo za vsako ceno »ohranjati jezik«. Čemu njihov boj, ko pa se jezik zanesljivo bo spremenil? Pomembneje je upotavljati, kateri pojavi, katere kategorije in oblike so živi, produktivni, odprti za vnos novih besed, kateri pa mrtvi, pa še nastali po pomoti, in zato neproduktivni, t.j. neuporabni. Se pa s takim vejanjem slovenščine pri nas skoraj nihče sistematično ne ukvarja, zanesljivo pa nobeden od njih ne določa jezikovne norme (Beri: sodeluje pri večnem projektu Slovenski pravopis).

- Verjetno je najboljša metoda za študiranje svojega jezika ta, da zna človek veliko tujih jezikov. Na podlagi razlik med njimi se najbrž odkrije marsikatera zakonitost, ki bi človeku, ki bi se gibal le v okviru lastnega jezika, ne bila razvidna, ker bi bila preveč samoumevna in zato neopazna.

Na vsak način velja to za raziskovanje, v marsičem pa tudi za učenje jezikov. Pozornosti na razlike med jeziki bi lahko veliko bolj kot zdaj uporabljali tudi pedagogji za učenje tujih jezikov; pri tem se namreč pogosto dogaja, da učitelji silno poudarjajo zakonitosti, posameznosti, ki so enake v tujem jeziku kot v slovenščini, in zato same po sebi razumljive, namesto da bi opozarjali le na »kontraste«, predvsem na razlike v primerjavi z domačim jezikom. Tudi s stališča varčevanja s spominom, kar nam bo v starosti še kako prav prišlo, je to ekonomično. Kategorijo spola npr. v slovenščini razmeroma enostavno določamo po občutku, v tujem jeziku nas bo ta občutek pustil na cedilu (čemu se ne bi že pri prvi lekciji poigrali z razmišljanjem o »spolnih« frustracijah jezikovnih sožitij). Zato bolj kot v direktni vidim prihodnost v nekakšni kontrastivni metodi učenja svojih jezikov.

Do osebno izkustvenih primerjalnih spoznanj glede jezikov sem zlasti prišel med svojim lektorskim delom v Parizu. Takrat sem spoznal, da je za slovenščino izjemno značilna ekonomičnost izraza, praktični stilisti ji pravijo jedrnatost. Ta lastnost pa npr. nikakor ni značilna za druge jezike, recimo romanske, ko jedrnatost na splošno ni neka odlika; pojav sem prvič izmeril na prevodih slovenskih lekcij v francoščino. Bile so praviloma za petino daljše od predloge. Razumel sem, v čem je poglavitna težava, ko hočemo slovensko besedilo dobro prevesti v francoščino; težava je namreč v tem, ker bi moral prevajalec pravzaprav marsikaj dodati, česar sicer ni v originalnem tekstu, če bi želel, da bi francoski prevod deloval enako dobro in smiselno, če hočete tudi iskrivo, kot zveni slovenski original.

- Je jedrnatost slovenščine tudi v primerjavi z ostalimi slovanskimi jeziki slovenska posebnost?

Če pogledava južnoslovanski prostor, zanesljivo. Med jezikovnimi pojavi, ki so npr. iz praslovanščine vodili v slovenščino, so bili zlasti opazni redukcijski pojavi. Varčnost je le značajska ustreznica slovnične kategorije krnitev. S tem pa smo že pri psihologiji, pogledu na svet ali kar pri kakšnem značilnem nacionalnem genu, ki nas programira za varčnost, ta se v hierarhiji praktične stilistike pokaže kot jedrnatost. Kakšne pa so posledice varčnosti? Na videz je to sicer lepa lastnost, sicer pa, če napravim preskok v ekonomijo, kakšne širokopotezne investicije, tudi duhovne, pod njeno zastavo ni mogoče pričakovati. Vsak prevajalec se tega zaveda, škoda, da o tem ne beremo izčrpnih raziskav.

- Pa se to da razširiti tudi na praktično komunikacijo? Zdi se mi, da npr. Italijan z množico besed in z mnogimi približki svojemu sogovorniku precej otipljivo predstavi svoje stališče do te ali one zadeve, medtem ko jedrnati Slovenec izreče dve besedi, ki sicer njemu kot govorcu pomenita točno to, kar čuti, ni pa seveda nujno, da bo njegov poslušalec iz tistih dveh jedrnatih besed znal dojeti govorčev občutek. Jedrnatost lahko s tega stališča morda vodi v nesporazume?

V tolažbo bi mi bila ugotovitev, da je slovenska jedrnatost vzrok za težave z Italijani. A ostaniva na ravni jezika! V umetnostnem jeziku smo se v gledališču na vajah že marsikdaj čudili, kako redkobeseden je bil kakšen gobeždač v slovenščini, ker je prevajalec njegove replike ne le prevedel, ampak še zlektoriral v smislu jedrnatosti! Ali pa smo reševali konflikt znanstvenika in lektorja, ki je zahtevno besedilo prelin v jezik slovenske kmečke povesti. Drugi je trdil, da je tako bolj slovensko, prvi pa, da mu je oni stvarnost konkretiziral v laž. (In če odmislimo pretiravanje zaradi užaljenega samoljublja, je imel prav).

- Realnost nam je seveda dostopna le v določeni meri, marsikaka stvar je zelo nedoločna, približna in vprašanje je, ali smemo zahtevati od jezika, da naše približno znanje in predstave zavija v konkretne jasne in jedrnate besede?

Dejstvo je, da bi morali v zvezi z zahtevo po slovenski jedrnatosti znova in znova tehtati, ali morda kakšnemu bolj slutenemu dejstvu ali nedoločnejši misli ne ustreza bolje tudi ohlapnejši in bolj približni izbor besed in opisov. Da jedrnatosti enostavno ne vsiljujemo za vsako ceno. Poudariti je treba, da so vse do Toporišiča priznali in gojili ideal jezika, ki je veljal za realistično književnost. Slavisti in slavistke so učili, naj bi tak jezik gojila res dobra literatura in seveda tudi objektivna

znanost. Pa se je prav pri slednji pokazalo, da se marsikak zapleten znanstveni problem ne more opisati s preprostimi besedami, ki jih uporabljamo npr. za opis kmečkega dela na polju. Sicer je lepo, če znamo zapletene stvari enostavno zapisati, ampak samo, če stvar najprej je enostavna, in nato, če jo tako jasno tudi spoznamo; pogosto pa »lep« jeziki izkrivljata realnost.

Toporišič pa je teorijo o zvrstnosti uvedel tudi v šolsko slovnico. Njegovi učenci smo se formirali v nazoru, da je znotraj naravnega jezika več jezikov in da ima strokovni jezik drugačne zakonitosti od umetnostnega ali praktičnosporazumevalnega: večjo konkretnost, precizno uporabo terminov z dogovorjenim pomenom in neveljavnost praktičnostilističnega pravila, da se besed ne sme ponavljati, zato se je sinonimom za termine treba izogniti.

- Problem je tudi majhno število strokovnjakov. Specifične strokovne izraze uporablja le peščica ljudi in zastavlja se vprašanje o smiselnosti prevajanja ali celo dvom, ali se plača strokovno pisati v slovenščini?

To vprašanje bi bilo relevantno, če bi slovenska znanost nastala leta 1996 in bi seveda tehtali, ali ni bolj varčno znanstveno pisati kar v angleščini. Ampak slovenska znanost ni od leta 1996. Na mnogih področjih ima že zelo dolgo, celo na naravoslovnem večstoletno tradicijo v govorenem in zapisanem jeziku. Zato je zgodovina na vaše vprašanje že odgovorila odklonilno. Strokovnjaki so na mnogih področjih gojili strokovni jezik, tudi če ni bil praktično uporaben (pravna terminologija se je v slovenščini razvijala kljub nemškemu razpravljalnemu jeziku). Zakaj in čemu, bi se npr. danes vpraševala v duhovno potrošništvo usmerjena ministristva. Najbrž iz nekega ponosa in samozavesti, ki izhaja iz občutka, da je slovenščina jezik kot vsak drugi, enako dober, enako pomemben, a ker je le eden materni, je kot tak samo po sebi umevno privilegiran.

Danes imamo občutek, da se ni varčno izražati v malem jeziku, čeprav po definiciji »velikosti« slovenščina sploh ne spada med majhne jezike (meja je 500 000 prebivalcev). Ministristva bodo ugovarjala, da je zaradi globalizacije sveta napočil čas, da se slovenščina vsaj v znanstveni publicistiki opusti. Postajala naj bi cokla bliskovitega vzpona slovenske znanosti... Pomislek je najbrž relevanten, sicer se ne bi pojavljala tako uporno, in ni rečeno, da do tega ne bo prišlo, najbrž prej v novih strokah kot v tradicionalnih...

Ne vem pa, ali tako mnenje morda le ne izvira iz mentalitete velikih jezikov, v kateri se zdi vsaka dvojnost nevarna, vsak bilingvizem, zlasti manjšin, zelo moteč. Klinični psihologi velikih narodov npr. vedno, kadar se pojavijo vedenjske motnje v narodnostno mešanih družinah, takoj opozorijo na bilingvizem kot na verjetni vzrok težav. Vendar Slovenci, ki imamo zaradi prepišnosti ozemlja in seljivosti prebivalstva veliko teh primerov, ugotavljamo, kako normalen otrok odlično obvlada to dvojnost: otrok z enim od staršev govori en jezik, z drugim drug, in ko otroci odrastejo, z lahkoto obvladajo več jezikov. Tedaj so pravzaprav v prednosti, so elita.

Slovenski znanstveniki bi najbrž, tako kot manjšina v vsakdanjem življenju, morali gojiti dvojezično znanost: slovensko, jasno, in najbrž angleško. Pri tem pa se je treba izogniti preoblečeni miselnosti ilirskega gibanja in se odločiti, da bi gojili vrhunsko znanost v angleščini, standardno in aplikativno pa v slovenščini; taka miselnost, ki veje iz marsikaterega dopisa ministristva za znanost, seveda ne ustvarja dvojezične znanosti, ampak spodbuja razvrednotenje slovenščine na raven preprostejšega, manj vrednega jezika, za katerega bomo kmalu ugotavljali, kako okoren da je. Deviacija je, vredna eksemplaričnega odvzema dotacije slovenskega ministristva

za znanost, če se npr. slovenska strokovna revija želi uveljaviti s tem, da najboljše članke objavlja samo v angleščini, ostale pa v slovenščini. Pri tem mora imeti slovenski članek povzetek v angleščini, angleški žari na uvodnih straneh celo brez slovenskega povzetka. S tem uredniki grobo delijo članke na več vredne znanstvene prispevke, ki zaslužijo angleško izvedbo, in na manj vredne kuharske recepte, za katere je dobra slovenščina. Oprostite, da imam v mislih Zdravniški vestnik, strokovno revijo z dolgo tradicijo, ki jo veselo posnemajo v tem (slabem) še bolj specializirane revije. Največ, do kamor bi smeli iti v Sloveniji, bi bila dvojezičnost, t.j. da bi tisti briljantni vodilni prispevek izšel v slovenščini in angleščini v celoti; to sicer revijo nekoliko podraži, vendar pa ne tako zelo hudo – v skrajnem primeru bo naraščanje zaposlenih v Ministrstvu za znanost moralo stagnirati (kar bo slovenske znanstvenike samo razbremenilo).

To pravilo bi bilo najbrž dobro poudarjati do te mere, da bi počasi postalo bonton: v Sloveniji torej praviloma slovenščina ali kvečjemu dvojezičnost, pa naj gre za revije ali kongrese, na katerih so organizatorji zaradi desetih ali celo samo petih odstotkov tujcev v skušnjavi, da bi bil edini jezik angleščina. In ker skušnjava najučinkoviteje odstranimo tako, da ji ustrezemo, Slovenci v angleščini predavajo Slovincem sredi Slovenije. Kljub znanju jezikov, v katerega od ministrstev navzdol nihče ne dvomi, se s takim ravnanjem izgublja ogromno vsebine. Vem, da bom s tem užalil strokovne elite, toda zame se ti ljudje gredo kozmopolitski snobizem. Večina ljudi se vendarle bolje izraža v slovenščini, če pa se ne, verjamem, da bi se s takim intelektualnim potencialom ti mimogrede lahko naučili še slovenščine.

Seveda pa se pojavljajo tudi bolj zapletena vprašanja, npr. vprašanje gostujočih profesorjev, ali lahko tujec prevzame predmet na univerzi tako, da bodo redna predavanja v angleščini. V precej strokah bi to pomenilo skriti izbor gostujočih profesorjev le na strokovnjake slovenskega rodu (če svojo stroko sploh gojijo tudi v slovenščini). Zato ni tako hudo, če gostujoči profesor sredi Slovenije odpredava kurz; drugo pa je, če bi prevzel celoten predmet; že zdaj študentje pogosto študirajo le iz tujih učbenikov, kar ni slabo, vendar vsaj na izpitih odgovarjajo v slovenščini in se torej morajo naučiti tudi slovenskega strokovnega jezika.

– Če bodo svojo stroko obvladali le v angleščini, menite, da je to veliko osiromašenje za slovenščino kot celovit jezikovni sistem. Po drugi strani pa jezikoslovci niste zadovoljni tudi s strokovnjaki, ki se veliko ukvarjajo z jezikom, češ da ne poznajo jezikovnih pravil, norme?

Ko nekdo diplomira, mora znati vse. Ko postane profesor, sme reči, da se ukvarja samo s tem in tem. Univerzalnih strokovnjakov na več področjih ni več, na drugi strani pa tudi ni nekega razumno obsežnega bazičnega znanja, ki bi ga lahko za več strok obvladali tudi nestrokovnjaki. Tako mnogi npr. klasično izobraženi vrhunski strokovnjaki menijo, da so kos jezikoslovnim problemom preprosto zato, ker so imeli v gimnaziji slovenščino odlično. To bazično znanje čez desetletja zastari ali je nezadostno. Zato so taki ljubitelji jezika, kljub temu, da jih je v gimnaziji učil ugleden jezikoslovec, prikrajšani za sodobnejša spoznanja, predvsem pa nimajo razvitega strokovnega mišljenja, kakršno vsaka stroka razvije na visokošolski ravni študija. Tako ti strokovnjaki sami pišejo ali govorijo sicer dobro, mnogokrat celo brezhibno in odlično, niso pa usposobljeni, da bi popravljali druge. Običajno se spravijo na preganjanje določenih besed ali radodarno trosijo ločila na mesta, kjer jim v stavku zmanjka sape ali »gre glas gor«... Najbolj nevarni pa utegnejo biti pri dokazovanju svojih stališč. S tem pravzaprav sprožijo gnev jezikoslovcev.

Na drugi strani pa se jezikoslovci pogosto skušajo opredeliti s tem, da samo oni zares obvladajo jezik, saj je jezik njihova stroka. Znajdejo se v obratnem položaju kot znanstvenik–ljubitelj jezika: jezikoslovci poznajo zakonitosti, a morda pišejo slabo (celo slovnicařji, če ste to že opazili). Jezikoslovci pogosto pozabljajo, da je strokovni jezik poseben, celovit in v marsičem avtonomen podsystem v okviru naravnega jezika. Jezikoslovec ne more biti za vse te podsysteme poznavalec in vsemogočni razsodnik že, če pozna osnovni sistem. Pri tem je zanimivo, da sta si npr. literatura in filozofija izborili tako avtonomijo in da se jezikoslovci praviloma ne vtikajo v to, kar npr. pišejo pisatelji ali filozofi. Zakaj tega rešpekta jezikoslovje nima do ostalih strokovnih jezikov, mi ni čisto jasno. Kajti za vsak strokovni jezik velja, da bi mu moral biti jezikoslovec najprej kos, preden bi o njem lahko sodil: se pravi, da bi moral jezikoslovec neko stroko vsaj razumeti. To pa je težko, ker gre za nek nov svet, ki ga je treba aktivno spoznavati, tega napora pa povprečni jezikoslovec ne investira. Tako se dogaja, da jezikoslovci lektorirajo npr. pravne akte, ne da bi razumeli pravne kategorije v njih. Zato je simpatična, čeprav najbrž neuresničljiva ideja, da bi se slovenski jezik predaval po vseh fakultetah. Od tega ne bi bilo velikih koristi, ker bi najbrž delil usodo telovadbe, da ne rečem predvojaške vzgoje (če pomislim na priljubljenost slovenščine po srednjih šolah). Potrebo po jezikovnem znanju človek ugotovi šele, ko se začne v stroki profilirati. To pa ni v prvih letnikih na fakulteti, ampak pozneje, ko se začne srečevati s strokovnimi problemi.

Nov izraz, slovensko ime za nek pojem, izbere strokovnjak, ko prvič seznanj širšo javnost z novostjo. Nekateri mislijo, da bi zato moral imeti vsak inštitut svojega slavista, ampak to so nerealne in celo prav nič smiselne želje. Komuniciranje v slovenščini sega na tako prostrana področja, da slavisti enostavno ne morejo v prvi, primerni fazi ujeti vseh novih strokovnih besed in poskrbeti za njihovo najustreznejšo slovensko vzporednico. Sicer pa je zanimivo, da se v znanstvenem jeziku zdi vsem najpomembnejša terminologija, a so težave še drugje: mnogo bolj kot terminologija v strokovnih jezikih šepa zgradba misli. Nepismenost ni zajela samo področja poimenovanja, ampak strukturiranja, formuliranja misli; pogosto v strokovnih tekstih strokovnjaki natrejejo samo približne asociacije, od lektorja pa pričakujejo, da jih bo dokončno formuliral. Seveda lektor tega ne more in ne sme (zaradi dajanja potuše). Zato ni tako važno, koliko je v članku nepravilnih besed, slovenščina ni ogrožena le od tujk, pač pa se je treba navaditi, da bo misel, ki jo kdo sporoča, čimmanj popačena prišla do poslušalca oz. bralca. Seveda pa se najprej mora misel izoblikovati v glavi in šele nato na papirju, ne zgolj kot asociacija.

– Kaj pa razmerje med znakom in vsebino?

Beseda je znak, ki prenese tudi novo vsebino. To velja za besedišče splošnega jezika, pa tudi strokovnih. Če bolje, podrobneje razumemo delovanje jeter danes kot v 17. st., jetrom še vedno lahko rečemo *jetra* in ni treba poiskati novega imena. Mnogi pa mislijo, da bi bilo treba zamenjati znak.

V obdobju samoupravljanja, pa tudi v drugih totalitarnih časih, so pisci zakonov konstruirali termine tako, da so znak zamenjale definicije za znak. Tako je postalo podjetje *temeljna organizacija združenega dela* (definicija je postala ime) in take vrste poimenovalna ihta je obremenila jezik do nerazumljivosti (npr. namesto »Kmet sodeluje s podjetjem Pomije«, je »kmetijski proizvajalec združeval delo s temeljno organizacijo združenega dela Pomije«).

Takrat se slavisti niso nič oglašali proti tem pojavom, ki so veliko huje ogrožali slovenščino kot vse germanizacije in srbizacije skupaj. Ta misel, ki sem jo povedal

na predavanju lektorata za tuje slaviste leta 1976, je takrat sprožila intervencijo moje univerzitetne jezikoslovne učiteljice. Če me ne bi bila odločno vzela v bran moja univerzitetna učiteljica literarne zgodovine, bi poletni lektorat dobil novega lektorja. Tudi jezikoslovje se ukvarja z nevarnimi stvarmi, ne samo vaša mikrobiologija, gospod Ihan.

– Kako pa literatura vpliva na razvoj jezika?

Gotovo manj kot v času romantike, vendar vpliva z odpiranjem novih možnosti jezika. Je pa v zvezi s tem po svoje smešno strahospoštovanje jezikoslovcev pred literati, saj prvi njihove stvaritve predvsem argumentirajo, nikakor pa ne korigirajo, medtem ko z naravoslovci ravnajo veliko manj obzirno. *Smešno* pravim zato, ker tudi mnogi pisatelji delajo precejšnje jezikovne napake in bi dober lektorski poseg lahko samo izboljšal kakovost knjižnega dela. Zlasti v gledališču smo mnogokrat našli boljše formulacije, kar je razveselilo pisatelja. Kak znanec, ki piše za oder, mi izroča svoje tekste, ker si želi mojih sugestij glede jezikovne ravni. Drama je namreč literarna zvrst, ki je najbolj izpostavljena analizi, saj jo vsaj dva meseca tudi petnajst ljudi secira, tako da zanesljivo odkrijejo vsa šibka mesta. Zato je dramatika jezikovno najzahtevnejša literatura, ker je najbolj izpostavljena živemu govorjenemu jeziku, v katerem mora misel seveda teči, sicer ostane sporočilo skrito. Zato so v gledališču s stališča govorjenega jezika najboljša dela, ki so jih pisali igralci, npr. Harold Pinter. Ugotovil sem, kako dobro, z občutkom in izkušnjo, je znal zapisati tisto, kar je znal dobro povedati, in znal zamolčati tisto, kar je bilo prav tako potrebno zamolčati. Žal pa je na teh mestih *spregovoril* prevajalec v slovenščino.

– Znašla sva se na vašem novem delovnem področju?

Na mojem kar osnovnem strokovnem področju, če odmislim raziskovalno delo na Inštitutu za slovensko literaturo ZRC SAZU, ki ga sedaj opravljam. Tudi prva, še honorarna zaposlitev je bil isti inštitut SAZU. Nato sem bil lektor za slovenščino dve leti v Parizu, nato lektor (v šali sem rekel: *za številke*) na sedanjem Statističnem uradu, kjer sem se seznanil z mnogočem, kar mi pride prav pri lektoriranju strokovnih del, nato sem na Zavodu za družbeno planiranje urejal in celo ustanovil revijo za planiranje *ib* in sodeloval v ekspertni skupini za urbanizem Alpe–Jadran. Takrat sem mislil, da se je tudi po sili, naj temu evfemistično rečem – strokovnopolitičnih razmer moja jezikoslovno–literarnozgodovinska pot končala. Sredi razmišljanj, da sem najboljši urbanist med slavisti in obratno, sem bil povabljen na Akademijo za gledališče, radio, film in televizijo za lektorja za slovenski odrski (in filmski) jezik in preko nje v slovenska gledališča, zlasti v SSG Trst, in k filmu in na televizijo . . .

Svojega poslanstva lektorja za govorjeni jezik nisem uveljavljal z represijo (čeprav sem nekaj let predsedel tudi v Jezikovnem razsodišču). Lektor ni stražnik, čeprav vzdržuje normo, zlasti pravorečno, ampak pomaga igralcu formulirati tekst, da bo dosegel poslušalca tako, kot si želita on in režiser.

Zanimivo je, da nekateri (mlajši – od mene namreč) kritiki lektorje dosledno ignorirajo, kar pomeni, da ne znajo identificirati našega deleža v predstavi. Mislijo najbrž, da samo vejice postavljamo. Danes gledališče pričakuje kreativno delo lektorja. Postaja nekakšen dramaturg govora. V resnici lektor in dramaturg približno v enaki meri pomagata režiserju in igralcem izpeljati uprizoritveno zamisel. Po takih sodelavcih gledališča koprnijo, a jih primanjkuje. Idealno za gledališkega lektorja bi bilo, da bi imel poleg slavistike dokončan tudi študij dramaturgije.

– Govorjeni jezik najbrž norma in s tem forma še najmanj bremenita?

Ne bo držalo, samo da je pravorečna norma v praksi najslabše znana jezikovna norma. Šola pri tem ne opravi svojega poslanstva, ker se prevelik del Slovencev, kar se govora tiče (s pedagogi vred), ne identificira s standardnim govornim jezikom.

– Vendar je govor osebna zadeva. Ali si npr. predavatelj lahko privoščiti lastni jezik, ali pa se vam zdi potreben standardni govorni jezik?

Gre najbrž tudi za različne osebne pristope. Ni treba, da bi bilo vsako predavanje uniformirano, končno je visokošolski profesor vsaj tako izrazita osebnost kot gledališki igralec, vprašanje pa je, ali zna svojo osebnost uveljaviti z govorom, gesto in gibom v predstavi, ki se ji reče npr. Predavanja iz imunologije.

Jezikovni način, ki ga izbereš, pa ne sme biti odvisen od tega, ali ga znaš. Ker poznaš morda samo en način (eno jezikovno zvrst govornega jezika), boš predaval pač v njem. Vendar bi moral vsak predavatelj obvladati govorno standardno slovenščino in seveda še druge možnosti, potem pa jih uporabiti v skladu s prilikami. Osnovna usmeritev naj bo: *Čim širši je avditorij, tem dosledneje se mora uporabljati standard.* Osnovna in srednja šola bi morala vse učence naučiti standardni govorni jezik (zborni in splošni pogovorni jezik). Mnogi predavatelji ne obvladajo standarda. Nižje zvrsti govora v določenih prilikah ne učinkujejo ustrezno. Pred dvema letoma sem poslušal pogrebni govor, ki je bil močno emocionalno motiviran. Govornik (ki obvlada zborni jezik) je uporabil nižji ljubljanski pogovorni jezik – jezik, ki je bil v navadi pri komunikaciji s pokojnico. Govor ni učinkoval lepo, ampak nespodobno. V Ameriki bi bilo seveda drugače.

Sicer pa je to menjavanje ravni jezika nekaj zelo naravnega; tudi otroci se naučijo govoriti materin jezik v družini kot dialekt ali celo ideolekt, nato na ulici mladostniški sleng, pa zborni jezik v šoli. Če znajo vse te jezike, se znajo tudi natančno prilagoditi. Starši, ki silijo otroka doma, naj govori samo zborni govor (*pravilno*), mu ne delajo usluge, kajti otrok mora spoznati različne ravni jezika in se mora naučiti preklapljati med njimi. V nekem smislu gre torej za večjezičnost, ne v smislu domačega in tujega jezika, ampak različnih ravni domačega jezika. Namen jezikovne vzgoje je, da človek dobi orienacijo glede jezikovnih ravni. Najbrž je s tem v zvezi tudi intelektualna gibčnost, ki jo omogoči te vrste dvojjezičnost. Seveda je pogoj za to gibčnost določena jezikovna nadarjenost, nato je močan vpliv govornega okolja, sledi šola. Ta naj oblikuje znanje standardnega jezika (govornega in zapisanega) in nazor o jezikovnih zvrsteh.

S tega stališča se novih pojavov v jeziku ni treba bati. Nasprotno, prakticiranje večjezičnosti, najsi gre za razne naravne jezike, ali za različne ravni istega naravnega jezika, ali za različne strokovne jezike, krepi jezikovno gibčnost in s tem tudi miselno obzorje.

(Fotografija Tone Stojko)